

SURROGAT ONALIK SHARTNOMASINING HUQUQIY TABIATI (TEZIS)

Jamshid Abdullayev

Jamoat xavfsizligi universiteti

mustaqil izlanuvchisi,

“Adliya a’lochisi”.

Email:jamshidb003fb@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7026902>

Jamiyat hayotining eng muhim masalasi bu – oila farovonligi hisoblanadi. Oila va fuqarolik huquqidagi eng aktual va murakkabligi bilan birga, muammoli masalalardan biri sifatida qayd qilinadigan jihat surrogat onalik shartnomalarining qonuniyligi masalasini hal qilishdir. Surrogat onalik shartnomasi amaliyoti AQSh, Rossiya, Markaziy Osiyo va dunyoning turli mamlakatlarida ham nazariy, ham amaliy jihatdan asta-sekin maqbul bo’lib bormoqda¹. Ayni paytda yuqoridagi manbadan ko’rinib turibdiki, surrogat onalik shartnomasi masalasini nazariy hamda amaliy jihatlarini kishilik jamiyatida huquqiy yechimlarini berish dolzarblik kasb etmoqda. Negaki, kundalik hayotda tartibga solinmagan surrogat onalik bilan bog’liq muammoli ijtimoiy-huquqiy munosabatlar yetarlicha uchraydi.

Bilamizki, amaldagi milliy qonunchilikda shartnoma taraflar o’rtasida yuzaga keladigan turli xil ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish imkonini beradigan huquqiy shakl hisoblanadi. Shartnomada amalga oshirilishi mumkin bo’lgan harakatlar chegaralari, shuningdek, shartnoma taraflari tomonidan bajarilmaganlik oqibatlari ko’rsatilishi kerak. Amaliyotda bugun shartnoma taraflarning xatti-harakatlarini tartibga solishning eng qulay shakllaridan biri sanaladi. Buning asosiy sababi shundaki, huquqiy sohada taraflar har qanday shartlar bo’yicha kelishib olishlari va maxsus kelishilgan natijani talab qilishlari mumkin. Shartnomalarni huquqiy tartibga solish ularni tuzish va taraflar tomonidan o’z majburiyatlarini bajarish tartibida, shuningdek, bunday majburiyatlarni bajarmaganlik yoki lozim darajada bajarmaganlik uchun javobgarlikda namoyon bo’ladi. Shu sababli, surrogat onalik shartnomasi taraflarining huquq va majburiyatlarini ifodalash maqsadida shartnomaning qonuniy ravishda tuzilishi tomonlarning huquqlari kafolati bo’lib xizmat qiladi. Bugungi kunga kelib, bolaning tug’ilishi uchun surrogat ona va genetik ota-onaga o’rtasidagi surrogat onalik to’g’risidagi shartnoma fuqarolik qonunchiligida bevosita va to’liq mustahkamlanmagan. Shu munosabat bilan, surrogat onalik

¹ Sarah Mortazavi, It Takes a Village to Make a Child: Creating Guidelines for International Surrogacy, 100 GEO. L.J. 2249, 2250 (2012).

to'g'risidagi shartnoma fuqarolik shartnomasining qaysi turiga tegishli ekanligi haqida savol vujudga keladi. Dunyoning katta qism davlatlarida oilaviy huquq sohasi bilan bog'liq qonunlar qabul qilingani sababli bunday muammoli ijtimoiy-huquqiy munosabatlarga duch kelinmaydi. Avvalo shartnoma masalasida xorijiy adabiyotlarda quyidagicha ta'rif beriladi: "Shartnoma mazmuni uning taraflari tomonidan kelishilgan, kontragentlarining (*lot. contrahens – fuqarolik huquqiy munosabatlarida shartnoma tuzuvchi taraf*) huquq va majburiyatlari mustahkamlangan, shartnoma majburiyati mazmunini tashkil etuvchi shartlar majmuidir."² Xorijiy mamlakatlarning ayrimlarida shartnomaning mazkur xususiyatlaridan kelib chiqib, surrogat onalik shartnomasi tuziladi.

Biroq, surrogat onalik shartnomasi amaliyotining tan olinishi va uning axloqiy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatlariga oid qizg'in global munozaralar ko'pchilik mamlakatlarning yurisdiksiyalarida bu masala bo'yicha huquqiy jimlikni ta'kidlaydi. Lekin mazkur masala bo'yicha huquqiy jimlik amaliyotda surrogat onalik dasturining amalga oshirilishiga to'sqinlik qilmaydi. Aksincha, surrogat onalik bilan bog'liq bir qancha muammoli ijtimoiy-huquqiy munosabatlarni yuzaga keltiradi.

Bugungi kunda xorijiy mamlakat olimlarining fikrlariga tayanib shuni alohida ta'kidlash lozimki, yuqorida qayd qilingan huquqiy sukunat(jimlik) ba'zi davlatlarda noaniqlik manbai bo'lib, ushbu mamlakatlarda yashovchi va surrogat onalik amaliyoti ota-ona bo'lishning oxirgi imkoniyatlaridan biri bo'lganlar uchun sog'lom oila sifatida yashash imkoniyatini to'sib qo'yadigan ko'plab axloqiy va huquqiy qiyinchiliklar majmui sanaladi.

Natijada, ushbu huquqiy qiyinchiliklar bilan bog'liq nizolar qayta-qayta ushbu mamlakatlar sudlariga murojaat qilinishiga sabab bo'ladi. Ammo, afsuski sudlar surrogat onalik amaliyoti bilan bog'liq nizoli vaziyatlarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun izchil va keng qamrovli normativ-huquqiy hujjatlar va ta'sir choralari bilan ta'minlanmagan.

Xorij tajribasida mavjud umumiy yurisdiksiya qonunlarini tahlil qilish jarayoni shuni ko'rsatadiki, eng keng tarqalgan munosabat surrogat onalik amaliyotiga butunlay e'tibor bermaslik siyosatidir. Masalan tadqiqotchi N.I.Askarov mazkur holatni quyidagicha ta'riflaydi: "O'rganish davomida Toshkent shahrida faoliyat ko'rsatuvchi klinikalar ham mazkur xizmatni taklif etayotganligi ma'lum bo'ldi. Misol uchun, "Shahnozabonu fayz" yoki "Doktor D" nomli klinikalar tomonidan

² Note, Surrogate Motherhood: The Outer Limits of Protected Conduct, Detroit College of Law Review 1981: 1131 [hereinafter referred to as Outer Limits]; Griffin.

to'g'ridan-to'g'ri surrogat onalik xizmati ko'rsatilmasada, biroq fuqarolarga mazkur soha bo'yicha maslahatlar berish yo'lga qo'yilgan."³

Surrogat onalik dasturi jarayonida nizoli vaziyatning vujudga kelinishi bilan surrogat onalik shartnomasining qonuniyligi va taraflarning shartnoma shartlarini talab darajasida bajarilishini ta'minlash masalalarida har bir alohida holat bo'yicha taraflar sud hokimiyatiga murojaat qilishadi. Natijada mazkur nizolarning yechimi sud hokimiyati ixtiyoriga beriladi.

Bizningcha, surrogat onalik bilan bog'liq tadqiqotimizning asosiy maqsadi ayni paytda dolzarb ijtimoiy-huquqiy ehtiyoj kasb etayotgan va amalda hali qonunchiligimizda ko'rib chiqilmagan surrogat onalik shartnomasini to'liq e'tirof etish muhimligini ilmiy jamoatchilikka yetkazishdir.

Shuni ta'kidlash kerakki, amaldagi huquqiy normalarni aniqlash uchun yuzaga keladigan munosabatlarning mohiyatini tasniflash kerak.

Surrogat onalik shartnomasi oilaviy va fuqarolik qonunchiligi bilan tartibga solinishi mumkin bo'lgan shartlarni o'z ichiga oladi. Shuni alohida ta'kidlash mumkinki, surrogat onalik shartnomasi garchi o'z mohiyatiga ko'ra xizmat ko'rsatish shartnomasiga yaqin bo'lsa-da, ammo o'zining xususiyatidan kelib chiqib mustaqil bo'lib, O'zbekiston Fuqarolik kodeksi normalariga kiritilmagan shartnoma xarakteriga ega nomlanmagan(notipik) shartnoma turi hisoblanadi.

Surrogat onalik shartnomasi mavjud bo'lgan ko'plab mamlakatlarda uning shakli ko'rsatilmagan, chunki surrogat onalik shartnomasi alohida, mustaqil shartnoma turi sifatida tasniflanmagan. Amalda bizningcha, surrogat onalik shartnomasini notarial tasdiqlangan yozma shaklda tuzish oqilona va to'g'ri maqbul yechim hisoblanadi.

Surrogat onalik shartnomasining majburiy yozma shaklini qonuniylashtirish zarurati shundan dalolat beradiki, shartnoma ham shaxsiy, ham maxfiy ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari surrogat onalik shartnomasi taraflarning shartnoma doirasida qo'shimcha majburiyatlarini ham keltirib chiqaradi. Fizkrimizcha, agar shartnoma shartlari yozma ravishda tasdiqlanmagan bo'lsa, taraflar og'zaki ravishda biron bir shart bo'yicha kelishuvning yo'qligi bilan bog'liq muammoli vaziyatga duch kelishi ehtimoli juda yuqori hisoblanadi.

Bundan tashqari, taraflar notarial tasdiqlangan yozma bitim tuzmasalar, taraflar qabul qilinadigan xizmatlar ko'lami, ularning mazmuni va boshqalar haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lmasliklari xavfi ham paydo bo'ladi. Amaliyotda surrogat onalik to'g'risida yozma shartnomaning yo'qligi taraflarga xizmatlar ko'lami, ularning bir-biri oldida mavjud huquq va majburiyatlari, shartnomaning

³ Askarov N.I. Nomlanmagan shartnomalarni fuqarolik huquqiy tartibga solishning nazariy va amaliy muammolari. Yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati / T., 2020 . 19-bet

tugatish shartlari, shuningdek, turli tartib-qoidalarini amalga oshirish bilan bog'liq ko'plab shartlar va omillarni batafsil ko'rsatishga imkon bermaydi. Bu o'rinda bizningcha, masalaga yechim sifatida surrogat onalik shartnomasining notarial tasdiqlangan shaklini taraflarga taqdim etish zarurati mutlaqo asoslidir. Yana bir jihat fikrimizcha, surrogat onalik shartnomasining notarial tasdiqlanishi taraflarning aniq haqiqiy irodasini aniqlash hamda jamiyatda oila institutini mustahkamligini oshirish imkoniyatini ta'minlaydi.

Shunday qilib, ushbu kelishuv taraflarini aniqlash surrogat onalik shartnomasining asosiy qadami hisoblanadi. Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, bu borada ikki xil qarash mavjud.

Birinchi nazariyaga ko'ra, surrogat onalik shartnomasida ikki tomon ishtirok etadi. Surrogat onalik to'g'risidagi shartnoma ko'p jihatdan xizmatlar uchun haq to'lash shartnomasiga o'xshash bo'lganligi sababli, surrogat ona ushbu shartnoma bo'yicha ijrochi etib tayinlanadi va genetik ota-ona xizmatlarning mijozi yohud buyurtmachi hisoblanadi.

Boshqa nazariyaga ko'ra⁴, surrogat ona va genetik ota-onadan tashqari, surrogat onalik shartnomasi uchinchi shaxs - tibbiyot tashkilotini ham o'z ichiga oladi. Mutaxassis olimlarning fikri bilan aytganda, tibbiyot tashkilotinining ishtirokisiz surrogat onalik to'g'risidagi shartnoma bo'yicha taraflarning majburiyatlari tegishli tarzda bajarilishi mumkin emas. Chunki, surrogat onalik dasturi doirasida taraflarni tibbiyot nuqtai nazaridan tekshirish o'tkazish zarurati va majburiyati, shuningdek, yordamchi reproduktiv texnologiyalarni joriy etish ixtisoslashtirilgan tibbiyot tashkilotida amalga oshirilishi lozimligini qonuniy jihatdan mustahkamlanishi lozim.

Ko'pgina mazkur soha mutaxassislari surrogat ona va genetik ota-onalar o'rtasida ikki tomonlama surrogat onalik shartnomasini tuzishni qat'iy tavsiya qiladilar. Ular muvaffaqiyatli surrogat onalik kursi, surrogat dastur natijasi asosan sifatli va malakali surrogat onalik shartnomasiga bog'liq, deb hisoblashadi. Bu masalada bizning fikrimizcha, shartnomaning barcha tafsilotlari qanchalik to'liq bo'lsa, tomonlarning o'z huquqlarini suiiste'mol qilish ehtimoli kamroq bo'ladi. Bundan tashqari, yordamchi reproduktiv texnologiyalarni qo'llash tartibi, ulardan foydalanishni taqiqlash va ulardan foydalanishni cheklash turmush o'rtoqlar va surrogat ona yozma ravishda xabardor qilinganligini va ularning bu shartlarni qabul qilishi ularning surrogatlik dasturida ishtirok etishga roziligini bildiradi.

⁴ Асламурзаева А. Суррогатное материнство: пробелы законодательства / А. Асламурзаева // ЭЖ-Юрист. – 2011. – № 30. – С. 8

Bundan xulosa qilishimiz mumkinki, surrogat onalik shartnomasini tuzishda birinchi qadam tomonlarni tegishli tartibda to'liq huquq va majburiyatlari dan xabardor qilish hisoblanadi. Keyingi bosqichlarda taraflar tomonidan qonun hujjatlarida nazarda tutilgan va yuqorida ta'kidlab o'tilgan tibbiyot tashkilot tomonidan taqdim etilgan turli bayonnomalarga imzo qo'yish, surrogat onalar va bo'lajak ota-onalar tomonidan tibbiyot ko'rigidan o'tkazish, keyingi bosqichga rozilik berish kabi shartlar to'g'ri bajariladi. Shundan keyin boshqa har qanday fuqarolik-huquqiy shartnomani tuzishda bo'lgani kabi, taraflar surrogat onalik shartnomasining shartlarini kelishib olishlari, imzolashlari, shuningdek, ushbu shartnoma bo'yicha o'zlariga berilgan barcha majburiyatlarini tegishli tartibda bajarishlari kerak.

Xulosa o'rnida quyidagilarni ta'kidlash lozim:

birinchidan surrogat onalik shartnomasida qonuniy talablar yo'qligi sababli ko'plab suiiste'molliklar ham surrogat ona, ham genetik ota-onalar tomonidan sodir etiladi. Shu munosabat bilan surrogat onalik shartnomasi taraflarining huquq va majburiyatlarini, shuningdek, ularga rioya qilmaslik uchun javobgarlik masalalarini aniq tartibga solish muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchidan, surrogat onalik dasturi ko'plab tabiiy xavf-xatarlar bilan bog'liq bo'lganligi sababli, birinchi navbatda, surrogat onalik shartnomasida shartnoma taraflarini qonuniy kafolatlangan huquqlarini himoya qilish lozim.

Uchinchidan, bizningcha surrogat onalik shartnomasi bilan surrogat onalik dasturini amalga oshirishda eng asosiysi sharti va mahsuli bo'lgan hali dunyoga kelmagan bolani huquqiy himoya qilish maqsad qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sara Mortazavi, Farzand uchun hayot: Xalqaro surrogatlik bo'yicha ko'rsatmalar yaratish, 100 GEO. L.J. 2249, 2250 (2012).
2. Note, Surrogate Motherhood: The Outer Limits of Protected Conduct, Detroit College of Law Review 1981: 1131 [hereinafter referred to as Outer Limits]; Griffin.
3. Askarov N.I. Nomlanmagan shartnomalarni fuqarolik huquqiy tartibga solishning nazariy va amaliy muammolari. Yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati / T., 2020 . 19-bet
4. Асламурзаева А. Суррогатное материнство: законодательства / А. Асламурзаева // ЭЖ-Юрист. – 2011. – № 30. – С. 8
5. Пестрикова А.А. Проблемы договора о суррогатном материнстве / А.А. Пестрикова // Гражданское право. – 2006. – № 2. – С. 14-17.